

CSAPÓ Csaba – PARÁDI József
Az államfő magyarországi védelme az Osztrák-Magyar Monarchiában

Ferenc József és Magyarország, illetve az uralkodó és a magyar társadalom kapcsolatának 70 éves történelmében számtalan olyan fordulópontot mutathatunk ki, ahol a problémák megoldásában komoly jelentőséget kapott a személyes kapcsolattartás. Ezek természetesen összefüggésben vannak a főherceg, majd a császári trón elfoglalása után az uralkodó magyarországi látogatásaival.

Ferenc József kapcsolata Magyarországgal, illetve a magyar arisztokrata és politikai elittel 1848-ig harmonikusnak tekinthető. Az első két évtized a főherceg életében a tanulás, tapasztalatszerzés időszaka volt, amelyhez hozzátartozott a birodalom népeinek, országainak megismerése, meglátogatása. 1848–1849 eseményeit követően a viszony elhidegült. A magyar társadalom természetesen szembefordult a HABSBERG-birodalom uralkodójával, a megtorlásokat személyes bosszúnak tartotta és nem bocsátotta meg, Ferenc József pedig – általa az „Isteni akarat”-tal szembefordulónak tartott – Magyarország irányában semmiféle megértést sem tanúsított. Az 1860-as évek közepén kezdődött meg az a politikai oldódás, amely a kiegyezés aláírásához vezetett, de a két fél kapcsolatában még hosszú időnek kellett eltelnie, mire a fenntartások helyébe a kölcsönös elfogadás, megértés lépett. Az 1870-es évek második felére tehető az a fordulópont, amikor a magyar társadalom és az uralkodó kialakította az egymástól függés sajátos rendszerét, normalizálódott kapcsolata és az esetleges problémákat képesek voltak – egy-egy szélsőséges esettől eltekintve- a színpalak mögött, nyilvános üzenetek nélkül rendezni.

Az uralkodó magyarországi utazásai, tartózkodása természetesen hűen tükrözik a fent jelzett kapcsolatot. 1843 és 1848 között Ferenc József ismereteink szerint összesen 4 alkalommal töltött rövid időt Magyarországon. Meglátogatta a határ menti városokat, arisztokraták kastélyában időzött, vadászaton vett részt, rövid, előre betanult beszédeket tartott. 1847-ben kapta első „politikai” megbízatását, a HABSBERG-hatalom képviselőjeként jelent meg István nádor Pest megyei főispáni beiktatásán. A visszaemlékezések szerint mindenki pozitívan fogadja a fiatal főherceget, viselkedése egy lehetséges magyar nemzeti király vízióját vetítette előre.¹

1849-ben két alkalommal járt a magyarországi hadszíntéren, amit elsősorban a fiatalos hevületnek tulajdonítható. A forradalom leverését követően már 1850-ben tervbe vette a hosszabb magyarországi körutat, de erre csak 1852-ben kerülhetett sor, amikorra az uralkodó birodalma minden más országot is végiglátogatta.² A hónapokig tartó tervezés során a fényes, több évszázados múltra visszatekintő uralkodói utazások rítusát tekintették irányadónak. Előre kijelölték a fogadó bizottságokat, ellenőrizték az üdvözlő beszédeket, a községek vezetőinek kötelességévé tették a lakosság kirendelését, az éljenzést a díszkivilágítást. Ferenc József katonái körében utazott, velük érezte igazán jól magát, a hivatalos, uralkodónak kijáró fogadtatást ugyan elvárta, de érzelmileg nem azonosult ennek formásaival.

1857-es útja sem szervezésében, sem lebonyolításában nem különbözött a fél évtizeddel korábbitól. Továbbra is „a változatosság helyett az ellenőrizhetőségen volt a hangsúly”.³ Egyetlen, a későbbi évtizedek tekintetében mégis fontos különbséget találunk, ez pedig a császárné, Erzsébet megjelenése. Két gyermekükkel érkeztek Magyarországra, Zsófia lányuk halála miatt azonban megszakították körútjukat, amit csak Ferenc József folytatott, hónapokkal később. Férjétől eltérően – akinek a gondolkodásmódja, viselkedése kevésbé változott az elmúlt években, amint erre a konzervatívokkal szembeni magatartása is utal – rendkívül jó benyomást tett az őt ünneplő lakosságra. A magyar társadalom úgy érezhette, hogy a HABSBERG udvarban talán újra komoly pártfogóra talált, és ebben talán nem is tévedtek, a későbbi események ugyanis az uralkodó és a magyarok közötti pozitív közvetítő szerepére utalnak.

Az 1860-as évek közepétől a korábbi hagyományos uralkodói „szemleút” hosszabb időre eltűnt. Helyét a kevesebb pompát megvalósító, de intenzív politikai egyeztetések vették át. Az uralkodó megjelenésének már nem a hatalom demonstrálása volt a célja. Az utak megtervezése, kiszámítottsága meg sem közelítette a korábbi évtizedét, a lakosságot már nem vezényelték ki az üdvözlésére. Ettől kezdve a királyi pár magyarországi megjelenése egyre inkább hétköznapivá vált. Ez nem azt jelentette, hogy például a több évszázados múltra visszatekintő fogadások, vagy bálók rendszere megváltozott volna, de az azokon megjelenők összetételében már észrevehető a változás. Már nem kizárólag az udvarhoz kötődő arisztokrácia „szórakozásáról”, kapcsolattartási lehetőségéről beszélhetünk, hanem egyre inkább bekapcsolódott ebbe a magyarországi dzsentri rétege, majd a polgári elemek. A magyarországi tartózkodás megszervezése természetesen továbbra is az udvarhoz kötődő szűk elit kezében volt, de már nem hagyhatták figyelmen kívül a célszerűségi szempontokat sem. A birodalom – legalábbis szellemi – egységének megteremtése miatt meg kellett nyerniük a magyar társadalom meghatározó, véleményformáló elemeit, erre pedig a legalkalmasabbá az uralkodópár megjelenése, a személyes kap-

csolattartás vált. Így a társadalom feletti „szemleút” hétköznapivá, a közeledés eszközévé vált, amelyben mindkét fél kompromisszumokra kényszerült.

Amennyiben a „szokásossá” váló királyi jelenlét mellett mégis szeretnénk egy kiemelkedő ünnepsorozatot kiemelni, akkor talán 1892. júniusának első hete, a koronázás 25. évfordulójának megünneplése a legalkalmasabb. Az uralkodó elvárásai a jubileummal kapcsolatban elsősorban a protokollhoz kötődtek, a diplomáciai testület megjelenésével, a meghívókkal kapcsolatos szervezési kérdésekre korlátozódtak. Erzsébet ekkor már teljesen visszavonult a nyilvános rendezvényektől, őt a király által kijelölt a legidősebb főhercegnő, Mária Terézia helyettesítette.⁴ Az ünnepsorozat hete az évszázadok óta megszokott protokoll szerint alakult. Nem hiányozhatott a helyőrségi templomban tartott ünnepi mise, 834 meghívott részvételével,⁵ a Nemzeti Színházban, az Operaházban tartott díszelőadások, a magyarországi társadalmi és politikai elit részére megtartott „Fogadás az udvarnál” (csaknem 1600 fő megjelenésével!).

A sajtó beszámolóí szerint az ünnepségek beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. Díszes külsőségek, fényes társaság, összességében a koronázás 25. évfordulójának méltó megünneplése volt. Magyarország kinyilvánította tiszteletét és szeretetét, az uralkodó pedig megtette kötelességét.

Általánosságban elmondható, hogy az első világháborúig az uralkodó a birodalom fővárosán kívül töltött idejének felét, harmadát töltötte Magyarországon. Szinte kizárólag vonattal érkezett, általában az éjszakai postajáráttal, és döntően a budai várban szállt meg. Tartózkodását meghatározta a birodalom igazgatásával kapcsolatos ügyintézés, de rendszeresen szabaddá tette magát és a vadászatoknak is hódolt. Olyannyira, hogy megjelenése az országban elsősorban a vadászdényhez, vagy az őszi hadgyakorlatokhoz kapcsolódott. Programja, időbeosztása jelentősen módosult, amikor a kiegyezést követő évtizedekben Erzsébettel, vagy gyermekeivel együtt érkezett. A hivatalos feladatok ellátása csökkent, idejének jelentős részét a családjára fordította. Erzsébet halála után befelé fordult, a hivatalos feladatait ellátta, de a nagyobb körutazások teljesen eltűntek, látogatásai ritkábbak, rövidebbek lettek.

Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságának legfőbb közjogi méltósága ugyan nem laktott az ország területén azonban viszonylag sűrűn megfordult a magyar Szent Korona alá tartozó területeken. A korabeli Európában még nem terjedtek el a terrorista akciók és az ellenük való védekezés. Bár kétségtelen tény, hogy éppen a HABSBURG családot érintette két olyan terrorista akció, amely a későbbi korok elődjének tekinthető. Ferenc József felesége és a trónörökös egyaránt merénylet áldoztává váltak.

Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása idején kapott é, és ha igen milyen védelemben részesült az uralkodó és környezete, amikor a Magyar Királyság területén tartózkodott. Ahhoz, hogy a kérdés megválaszolható legyen elkerülhetetlen a magyar rendvédelmi struktúra nagy vonalakban történő megismerése.

Az Osztrák-Magyar Monarchia két társországaiban az Osztrák Császárságban és a Magyar Királyságban a rend védelme a társországek kompetenciájába tartozott.

A kiegyezés kapcsán szabályozták a közös érdekeltségű viszonyok rendszerét.⁶

A közös érdekeltségű viszonyok lényegében négy csoportra oszthatók: az uralkodói udvartartásra (bár ez gyakorlatilag nem tartozott a közös ügyek közé), a Pragmatica Sanctioból származó közös ügyekre (külföld, hadügy és a finanszírozásukra szolgáló pénzügy, ezeket pragmatikus ügyeknek is nevezték), a hitelügyre (ide tartozónak tekintették a kiegyezés előtt keletkezett államadósságokat is) továbbá a vám- és kereskedelmi szövetségre valamint azon közös érdekű viszonyokra, amelyeknél fennállt ugyan a közös rendezés lehetősége, azonban az egyeztetés eredményesség esetén a két társországek önálló intézkedésre is jogosult volt (ide tartoztak a gazdasági szerződése külállamokkal, a közvetett adózás, a vasút, a hajózás, a postaügyek, a pénzrendszer és a jegybank, ezen ügyek csoportját dualisztikus ügyeknek is nevezték).⁷

Kétségtelen tény, hogy az uralkodói udvartartás költségeinek fedezete szerepel a magyar kiegyezési törvénynek a dualisztikus ügyek csoportját tartalmazó részében. A téma azonban kizáró jelleggel szerepel a jogszabályban. Nevezetesen „Közös ugyan az uralkodó, amennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, aki a többi országban is uralkodik, de ez még nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapítassanak meg.”⁸ A kiegyezési törvény osztrák változatában az udvartartás témája – nem lévén közös ügy – nem is szerepel.

Magyar részről nyilvánvalóan az uralkodói udvartartás tekintetében is hangsúlyozni kívánták az Osztrák-Magyar Monarchia felfogását. A birodalmi elit ugyanis szerette volna úgy értelmezni a kiegyezést, hogy a HABSBURG-monarchia egységes állam, amelynek két felében bizonyos ügyeket egymástól eltérő módon intéznek. Az állam megnevezésében ezt a szemléletmódot fejezte ki az Osztrák-Magyar Birodalom (Österreichisch-Ungarisches Reich) elnevezés. Ezzel szemben állt a magyar felfo-

gás, amelynek az volt a lényege, hogy a HABSBURG-birodalom nem más mint két szuverén ország – a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság – szövetsége, amelyben a két ország bizonyos ügyeit közösen intézi. A gyakorlatban a magyar felfogás érvényesült és az Osztrák-Magyar Monarchia (Österreichisch-Ungarische Monarchie) kifejezés vált általánossá.

Ezzel a felfogással állt összhangban, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiának nem volt közös államfője. Ferenc József a két társország legfőbb közjogi méltóságait egyszerre töltötte be. Egyidőben volt a Magyar Királyság királya és az Osztrák Császárság császára. Az Osztrák-Magyar Monarchiának közös kormánya sem volt, csupán a közös ügyek – külügy, hadügy és a finanszírozásukra szolgáló pénzügy – intézése céljából voltak közös miniszterek és minisztériumok. Ezek azonban nem alkottak közös kormányt. A kiegyezési törvényben ugyan nem szerepelt, azonban mégis működött a közös minisztertanács, amely a közös ügyek legfelsőbb tárgyalási fórumaként működött. A közös minisztertanácsokon a közös minisztereken kívül részt vett az osztrák és a magyar miniszterelnök is, valamint a témától függően a két kormány szakminiszterei. Amennyiben a közös minisztertanácsban az uralkodó is megjelent, azt koronatanácsnak nevezték.⁹

Az udvartartás tehát – mivel a két társországnak a Magyar Királyságnak és az Osztrák Császárságnak önálló legfőbb közjogi tisztségei voltak – nem lévén közös államfő a társországok önállóan intézték. A magyar király udvartartási költségét a magyar országgyűlés, az osztrák császár udvartartási költségét pedig az osztrák törvényhozó testület állapította meg. A magyar fél gondot fordított arra, hogy a magyar király udvartartási költségei megegyezzenek az osztrák császár udvartartási költségeivel. Ez természetesen azt jelentette, hogy a magyar költségvetésből százalékos arányban nagyobb mértéket ért el az udvartartás fedezésére fordított összeg, mint az ausztriában. Ez azonban nem pénz, hanem elvi kérdés volt. Nevezetesen a dualista államforma lényege – mely szerint a két társország két egyenrangú szuverén ország – került kifejezésre a két közjogi méltóság az osztrák császár és a magyar király udvartartási költségeinek azonos szinten tartásával.

A kiegyezés utáni első, az 1868. évi császári udvartartási költség 3 250 000 forint, az Osztrák Császárság költségvetésének 1.1 %-a, a Magyar Király udvartartási költsége pedig szintén 3 250 000 forint, a Magyar Királyság költségvetésének 2.5 %-a volt. Az utolsó békeév költségvetésében – a valutareform következtében – 11 300 000 korona (5 650 000 forint) összeget biztosított egyenként a két társország a legfőbb közjogi méltósága udvartartására. A magyar gazdaság fejlődése következtében azonban ez az összeg az ország költségvetésének már csupán mintegy 1 %-át tette ki.¹⁰

A két társország legfőbb közjogi méltóságának az osztrák császárnak és a magyar királynak a védelmét külön testőrszervezetek voltak hivatottak megvalósítani. Összesen 6 testőrszervezet működött. Az osztrák császár közjogi méltóságát betöltő személy védelme 4 testőrszervezet hivatását alkotta. Ezek voltak a *Császári Alabárdos Testőrség* (89 fő), *Császári Darabont Testőrség* (65 fő) *Császári Testőr Lovasszázad* (140 fő) *Császári Gyalogos Testőr Század* (286 fő) összesen 580 fő. A magyar királyi tisztséget betöltő személyt pedig – aki azonos volt az osztrák császári tisztséget betöltő természetes személlyel, Ferenc Józseffel – 2 testőrszervezet a *Magyar Királyi Nemesei Testőrség* (92 fő), és a *Magyar Királyi Darabont Testőrség* (53 fő) védelmezte, összesen 145 fő. A 6 testőrség együttes létszáma 725 főt tett ki.

A testőrségek a főudvarmester irányítása alá tartoztak, azonban a szolgálattelvő szárnysegéd is utasíthatta a testőrségeket. A testőrségek tevékenységét az uralkodó udvartartásának szabályzatában az úgynevezett „Udvari szolgálati rend”-ben foglaltak határozták meg. „Örjegy”-en rögzítették a különböző szolgálatokat teljesítő testőrök nevét és beosztását. A rendezvények kezdete előtt másfél órával a testőröknek már el kellett foglalniuk szolgálati helyüket. A testőrök szolgálati teendői számos szolgálati tevékenységtypust tartalmazott. Megkülönböztettek őr- és biztonsági szolgálatot, udvari szolgálatot, különleges és lakszolgálatot. Ezek a szolgálati fajták kiterjedtek az uralkodó által látogatott valamennyi eseményre és rendezvényre.¹¹ A korabeli testőr tevékenységben a mainál sokkal nagyobb teret kapott a díszelgés. A díszőrséget adó testőrök számára sajátos módon valósult meg a vezényszavak közlése. Az udvarban ugyanis nem volt megengedett a hangos vezényszó használata. Ezért – a helyzettől függően – a parancsnok karddal adott jelet, vagy a vezénylő parancsnok a bal kezében tartott seelyemszalagos pálcával, az úgynevezett vezénylőpálcával, a talajra koppintás által utasította a testőröket a következő mozzanat megvalósítására.

Az uralkodó személyét tehát valamennyi testőrség azonos módon az udvari szolgálati renchez igazodóan őrizte. Azonban Ferenc József sohasem élvezhette egyszerre valamennyi testőrszervezet védelmét. A Magyar Királyság területén ugyanis a császári testőrségek nem őrizhették. A magyar testőrségek közül a Lajtán túli területekre pedig csupán a *Magyar Királyi Nemesei* testőrség kísért el. A magyar Szent Korona alá tartozó területeken pedig Ferenc József testőrségei közül kizárólag a *Magyar*

Királyi Nemesi és a Magyar Királyi Darabont Testőrség láthatta el a testőrségi teendőket. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy az uralkodó kíséretében a magyarországi utazásai során nem tartózkodhatott néhány fő a császári testőrsegek tisztjei közül. Az uralkodó személyének védelmét és a díszelgő tevékenységet azonban a Magyar Királyság területén a magyar királyi testőrsegek voltak hivatottak megvalósítani.¹²

Mindkét magyar testőrszervezetet a kiegyezés nyomán állították fel a magyar államfő, azaz a magyar királyi tisztséget betöltő személy és közvetlen környezet védelme céljából. A Magyar Királyi Nemesi Testőrség ugyan tekintélyes múlttal rendelkezett azonban az önkényuralom időszakában Ferenc József feloszlatta. Ferenc József a neoabszolutizmus időszakában többször járt ugyan a magyar Szent Korona alá tartozó területeken, ezeken az utakon a bécsi alabárdos testőrség kísérte el. A kiegyezés lezáró eseményként került sor 1867. június 8-án a koronázásra. Ferenc József 1867. április 21-én kelt levelében értesítette gróf ANDRÁSSY Gyula magyar miniszterelnököt „Elhatároztam, hogy a Magyar Királyi Nemesi Testőrség intézményét, mely dicsőült Mária Terézia császárné és királyné által tett megállapítása óta élénken él a magyar koronához hű népeim emlékezetében, ismét helyreállítani kívánom”. Saját kezűleg írt levelében egyben kinevezte a testőrség kapitányának gróf HALLER Ferenc lovassági tábornokot. A rendelkezésre álló csekély idő sajnálatos módon nem tette lehetővé, hogy a szervezet létrejöjjön a koronázás időpontjára. Ezért a koronázáson a Magyar Királyi Nemesi Testőrséget 37 huszártisztból álló ideiglenes testőr osztály helyettesítette. A Magyar Királyi Nemesi Testőrség visszakapta az elődei által használt bécsi épületet az úgynevezett testőrpalotát. A reorganizált Magyar Királyi Nemesei Testőrség esküszövege megegyezett az 1760. szeptember 11-én kelt királyi alapítólevélben rögzített eskü szövegével. A Magyar Királyi Darabont Testőrséget 1904-ben állították fel. Feladatát elsősorban a budai királyi vár őrzése alkotta, illetve különböző ünnepeken kapott díszelgő feladatokat kellett ellátnia. A Magyar Királyi Darabont Testőrség szálláshelye Budán az akkori néven Palota téren, ma Dózsa tér északi részén és az Attila körút sarkán állt. Bejárata az Attila körút 4-es szám alatt nyílt.

A két magyar testőrszervezet maradványaiból hozták létre 1920. augusztus 10-én a Magyar Királyi Testőrséget, miután – a kormányzóválasztást követően – HORTHY Miklós és családja a fővezérség Gellért Szállóbeli szálláshelyéről a királyi várba költözött. A Magyar Királyi Testőrség laktanyájává a volt Magyar Királyi Darabont Testőrség laktanyáját jelölték ki. Ezt az épületet nevezték a későbbiek során Bessenyei Testőrlaktanyának.¹³

A dualizmus időszakában a magyar államfő védelmezésével hivatásszerűen két szervezet a Magyar Királyi Nemesei Testőrség és a Magyar Királyi Darabont Testőrség foglalkozott. E két szervezet azonban – a létszámából fakadóan sem – láthatta el az uralkodó és közvetlen környezete védelmét teljes egészében. Az államfő és közvetlen környezetének védelmezése lényegében 3 – térben és tevékenységében is elkülönülő lépcsőben valósult meg. A testőrsegek védelmezték az uralkodó által használt épületet vagy térséget. Ezen belül pedig az uralkodó által rendszeresen igénybe vett objektum őrzése elsősorban a Magyar Királyi Darabont Testőrség feladata volt. A Magyar Királyi Nemesi Testőrség pedig mindenhová elkísérte az uralkodót. Mivel azonban az uralkodó az udvartartás által rendszeresen igénybe vett helyszínen túl számos más helyet is látogatott az utazásai alkalmával a helyi rendvédelmi szervezeteket is bevonták a biztonsága érdekében megvalósításra kerülő szolgálatok kivételzésébe.

Mivel a Magyar Királyságban nem létezett a központi államhatalom erőszakmonopóliuma, a kormány és az önkormányzatok egyaránt jogosultak voltak rendvédelmi testületek létrehozására. Ebből fakadóan a Magyar Királyságban önkormányzati és a központi hatalom közvetlen irányítása alatt álló rendvédelmi testületek működtek. A rendvédelmi testületek mellett a jelentős értéket képező infrastruktúrális műtárgya, illetve a megkülönböztetett védelmet élvező flórával és faunával rendelkező térségek tulajdonosait a törvény kötelezte felfegyverzett őrszemélyzet tartására. Ők alkották a rendvédelmi szervezetek társadalmi segítségét. Az uralkodó utazásai során az államfő és környezete védelmének biztosításába a helyi rendvédelmi erőket és azok társadalmi segítőit differenciált módon bevonták.¹⁴

Vidéken, ahol a Magyar Királyi Csendőrség tartotta fenn a rendet a csendőrségre hárult a védett személyek biztosítási feladatainak jelentős része. Az a csendőr kerületparancsnokság intézkedett, amelynek a működési területén az uralkodó megjelent. Városokban a városi rendőrkapitányságok látták el e feladatkört. A csendőrök és a rendőrök teendőit az események, szálláshelyek, útvonalak külső őrzése alkotta, hogy a király közvetlen környezetébe illetéktelenek ne kerülhessenek. Ebbe a tevékenységbe vonhatták be a rendvédelem társadalmi segítőit a rendvédelem helyi vezetői. Mivel a dualizmus-kori Magyarországon a rendvédelmi testületek létszáma nem volt magas indokolt volt bevonni a ma-

gyar rendvédelem civil szerveződéseiben munkálkodókat a tevékenységükbe. A 283 000 km² területen mintegy 20 000 000 lakos élt. Nem számítva a speciális feladatok megvalósítására hivatott pénzügyőrséget és büntetés-végrehajtást 12 000 fő csendőr és 12 000 fő rendőr teljesített szolgálatot a Magyar Királyságban a horvát rendvédelmi szervezeteket figyelmen kívül hagyva.¹⁵

A magyar rendvédelem civil szerveződéseiben – a különböző tűzoltóságokat is figyelembe véve – több mint 200 000 ember tevékenykedett. A civil szerveződések több részből álltak.

Kétség kívül a tűzoltóságok alkották a legnépesebb részt. A *Magyar Királyi Tűzoltó Szövetség* szervezetei az ország valamennyi településén (12 943 község és 31 törvényhatósági jogú város, a 125 rendezett tanácsú város a községek közé tartozott), mintegy 60 000 tűzoltóval rendelkeztek. Többségük önkéntes tűzoltó volt.¹⁶

A rendvédelem civil szerveződésének másik csoportját a *gátőrségek* alkották. A Magyar Királyságban a vízszabályozás a XIX. században több évszázados múltra tekintett vissza. 1871-ben az országgyűlés a témakört törvényben szabályozta.¹⁷ A szabályozás értelmében az árvíz és belvíz által sújtott területek tulajdonosai voltak jogosultak vízszabályozási társulatok létrehozására. A társulatok hivatását alkotta a gátak, csatornák és egyéb műtárgyak létrehozása, működtetése és fejlesztése.¹⁸

A vízszabályozási társulatok beruházásainak a megvalósítása érdekében kedvezményes kölcsönkhöz és állami támogatásokhoz is juthattak. A témakörben alkotott törvény meghatározta a vízszabályozási társulatok rendjét is. Ennek érdekében gátöröket kellett alkalmazniuk melyekkel külön törvény foglalkozott.¹⁹ A gátőrségek tagjait a vízszabályozási társulatoknak lőfegyverrel és szolgálati jelvényel is el kellett látniuk.

Hasonló volt az *erdőőréségek* helyzete is. Az erdők témáját is külön törvényben szabályozta az országgyűlés.²⁰ A szakterület társadalmi fontosságára tekintettel törvényben rendezték az erdőművelés kereteit. Törvény határozta meg, hogy a tulajdonosoknak mekkora földterület után kellett erdőgazdasági segédszolgálatot ellátó személyzetet (erdőőr, vadőr) foglalkoztatniuk.²¹ Az erdőgazdasági segédszemélyzetet foglalkoztatóknak is el kellett látniuk az erdő- illetve vadőröket lőfegyverrel és szolgálati jelvényel.

Hasonló volt a helyzet a vasút és posta esetében is. A Magyar Királyság területén – célszerűségi megfontolások nyomán – a távírdai vonalak a vasúti töltéseken futottak. 1887-ben Magyarországon – nyugat-európai minták nyomán (Németországban 1876-ban, Franciaországban 1878-ban, Ausztriában 1884-ben) – egyesítették a távírdát a postával.²² A *vasút- és távírdai öröket* a magyar államvasútnak és a magyar posta közösen alkalmazta, hiszen egy objektumot, a vasúti pályát kellett őrizniük, amely magába foglalta a távírdai vonalakat is.²³ Ugyancsak törvényhatározta meg a magyar államvasútnak, illetve a magyar posta számára, hogy a különböző adottságú vonalszakaszokon milyen távolságokra kell telepíteni az őrszemélyzetet.²⁴ A vasúti- és távírdai öröket is ellátták fegyverrel és szolgálati jelvényel.²⁵

Egyenruhát ugyan nem írt elő kötelezően a törvény, azonban a foglalkoztatók formaruhát is biztosítottak a fegyverviselésre jogosult alkalmazottaik számára. A gátörök, erdőőrök, pályőrök úgynevezett közhatósági személyeknek minősültek. Ebből fakadóan tevékenységük jogszerű ellátása során fegyverhasználatára is jogosultak voltak. Teendőik szabályos ellátása érdekében – a szakmai felkészültségüket biztosító képzés mellett – külön tanfolyamokon is részt kellett venniük, amelyeken a közhatósági jogkörükből fakadó teendőik szabályos ellátására oktatták őket. A tanfolyamot követő eredményes vizsga nyomán az állam kijelölt hatósága előtt esküt is kellett tenniük. Ezt követően kerülhetett sor a foglalkoztatásukra. A közhatósági személyek számára – az őrizetükre bízott területen – szolgálati épületeket is biztosítottak a foglalkoztatók, ahol családjukkal együtt lakhattak. A közhatósági személyek feladata azonban nem merült ki a rájuk bízott műtárgyak, illetve terület őrzésében. El kellett látniuk a kis javításokat, illetve felügyelniük kellett az előljáró szakemberek által meghatározott munkát végzők tevékenységét. Az őrizetükre bízott javak rongálóikkal és dézsmálóikkal szemben fel léphettek szükség esetén fegyverüket is használhatták. A tolvajok, rongálók felszerelését elkobozhatták, őket feltartóztathatták és a csendőrségnek, vagy rendőrségnek átadhatták.²⁶

A közhatósági személyek körébe tartoztak még a mezőrendőrséget felváltó *mezőőrök* is.

Az uralkodói utazások tekintetében a közhatósági személyek mobilizálására nem kerülhetett sor, mivel nem lehetett őket elvonni az őrzésükre bízott területről. Egyrészt őket nem az állam, hanem magánszemélyek, illetve szervezetek fizették. Másrészt pedig jogellenes lett volna a törvényben rögzített feladataik helyett más teendőkkel megbízni őket. A közhatósági személyek használhatósága azonban éppen abban rejlett, hogy folyamatosan az őrzésükre bízott területen tartózkodtak, ott minden cselekmény szinte azonnal a tudomásukra jutott. Így módon az uralkodó és környezet épségét veszélyeztető cselekmények előkészületi teendői sem maradhattak előttük titokban. Erről nem csupán értesíthették

az illetékeseket, hanem a rendvédelmi testületek tagjainak megérkezéséig fel is tartóztathatták a gyanús személyeket, illetve cselekményeiket megszakíthatták.²⁷

A rendvédelmi szervezetek természetesen nem csupán arra törekedtek, hogy a védett személyeket izolálják az illetéktelenektől. Figyelmet fordítottak a védett személyek testi épsége ellen irányuló előkészületi cselekmények felfedése is, ez alkotta védelmük harmadik lépcsőfokát. A testőrségek ugyan nem rendelkeztek nyomozó részlegekkel, azonban azokon a területeken ahol az uralkodó rendszeresen időzött a helyi detektív testületek egy részét függetlenítették az államfő és környezet ellen irányuló cselekmények felfedése és megelőzés céljából. Az uralkodó által látogatott eseményeknek, rendezvényeknek a településein működő rendvédelmi testületek munkatársai az uralkodó megjelenése előtt és alatt fokozott figyelemmel kísérték az utasforgalmat, izolálni igyekeztek a potenciálisan veszélyesnek ítélt helyi lakosokat. Ebben az időszakban az úgynevezett bizalmi egyének (informátorok) fő feladatát alkotta a témára vonatkozó információk gyűjtése és jelentése. A testőrség tisztjei és a helyi rendvédelmi szervezetek tisztjei egyeztettek az uralkodó utazását megelőzően. Közös alakították ki – a körülmények figyelembe vételével – a lehető legkisebb kockázatot eredményező védelmet.²⁸

Ebben az időben azonban a védelem és díszelgő jellegű protokoll még nem vált szét teljesen. Az erőteljesen díszelgő jellegű testőrségi teendőkre nyilvánvalóan a katonák voltak a legalkalmasabbak. A testőrségekbe kerülés előfeltétele a katonai szolgálat volt. Ezáltal biztosították, hogy a testőrségekhez olyan ép, egészséges testalkatú személyek kerüljenek, akik már járatosak a katonai fegyelemben és díszelgésben.

A dualizmus időszakában a fegyveres testületek hivatásos állománya számára az előírt testmagasság minimum 160 cm volt. A testőrségeknél a minimális magasságot 170 cm-ben állapították meg. Az ép testalkaton és a kívánatos magasságon túlmenően követelmény volt az egészséges fizikai és pszichikai állapot, valamint az erkölcsös életmód. Ez a követelmény megegyezett a véderő hivatásos állományával szemben támasztott elvárásoknak. Testőrségi szolgálatra a haderő tényleges állományú tagjai jelentkezhetek. Közülük válogathatták ki a legkiválóbbakat. Előnyt élvezettek a harctéri sebesüléssel rendelkezők, ha a sérülésük a testőrségi szolgálat ellátásában nem hátráltatta őket. A testőrségi szolgálat ellátására alkalmasnak talált személyeket jegyzékbe sorolták, ahol a legalkalmasabbak kerültek előre. Üresedés esetén a jegyzékben az első helyen állót érte a testőrségbe való kinevezés megtiszteltetése. A listát rendszeresen aktualizálták. 45 évnél idősebb személy nem kerülhetett a testőrségbe. 60 évesnél idősebb személy pedig nem szolgálhatott a testőrségeknél. A tisztek magukkal vihették a tiszti szolgáljukat is.²⁹

Ez az életkorhatár megegyezett a fegyveres szervezeteknél megállapított életkorhatárral. A fegyveres szolgálatot ellátók esetében ugyanis az első 5 év duplán számított a nyugdíjba vonulás időpontja és a nyugdíj összegének kiszámítása tekintetében. Ezért a közigazgatás polgári állományú tagjainál 5 évvel korábban elérhették a fizetésük 100%-val megegyező nyugdíjat, ami után már nem teljesíthettek szolgálatot. Az állam civil alkalmazottai számára a maximális szolgálati idő 40 év az aktív állományban eltöltött életkor felső határa pedig 65 év volt.³⁰

A *Magyar Királyi Darabont Testőrségnél* legénységi állomány is teljesített szolgálatot. A legénység esetében a testőrséghez kerülés életkor maximuma 35 év volt. A legénység – a tényleges szolgálati idejének letöltése után – lehetőséget kapott arra, hogy 3 éves szolgálatot vállaljon. Ezt követően pedig évente újíthatta meg szolgálati viszonyát. A Testőr legénység a haderő altiszti rangjainak a jellegével bírt, hasonlóan a csendőr legénységhez.³¹

Nyugdíjazás tekintetében a testőrségi szolgálat elvált a fegyveres testületeknél teljesített szolgálatoktól. A két szolgálati időt nem lehetett összevonni. Külön nyugdíj járt a testőrségeknél eltöltött idő és külön nyugdíj a haderőben eltöltött idő után. A testőrségben a pénz- és természetbeni járandóságok magasabbak voltak a haderőben rendszeresített ellátmányénál. A testőrök kizárólag a testőrségi ellátmányban részesülhettek. A haderőbeli ellátmányukról a testőrséghez kerülésükkor le kellett mondaniuk. A testőrségnél szolgálatot teljesítő legénység tagjait a testülettől történő kikerülés esetében ugyanazok a jogok illették meg mint a haderőtől, illetve a csendőrségtől elkerülő altiszteket illetve legénységet. A testőrségekben aktív szolgálatot teljesítők és a nyugalmazottak ellátmányait is az udvar fedezte.³²

A testőrök tehát katonák voltak, de nem a haderő kötelékében teljesítettek szolgálatot, hanem az uralkodó udvartartásának katonai osztagaiban. Előljárójuk pedig a főudvarmester volt, aki egyben valamennyi testőrség ezredesi címét is viselte. A császári és a királyi testőrségek kapitányai ettől eltekintve önálló parancsnokok voltak, mindegyik testőrség külön – az „Udvári szolgálati rend”-ben foglaltakkal összhangban álló – szolgálati utasítással rendelkezett. A testőrségek egyenruhái is egyediek voltak. Az egyenruhák összhangban álltak a kor egyenruhadvatjával és tükrözték a hagyományokat.

Díszítettségük gazdag volt ugyan, azonban az öltözék igazodott a testőrségi szolgálat által teremtett igényekhez. A legénység számára egyenruhát megemelt szintű tömegáltalány szerint biztosítottak. A tisztek szabóval varratták ruháikat. A testőrök a haderőben rendszeresített katonai rendfokozatokat viseltek ugyan, azonban a testőri rangok sokkal magasabb katonai rangnak feleltek meg. A *Magyar Királyi Nemesi Testőrségnél* a testőrkapitány haderőbeli altábornagynak, a testőrfőhadnagy a véderő vezérőrnagyának, a testőrhadnagy a hadsereg ezredesének, a testőr őrmester őrnagynak, a testőr alőrmester századosnak, a testőr főhadnagyak, a testőr segédtsiszt századosnak, a testőr orvos pedig ezredorvosnak felelt meg.³³

Összességében – annak ellenére, hogy első látásra kissé bonyolultnak tűnhet nem a haderőben szolgáló katona, illetve az annál magasabb rendfokozatot jelölő rang mint ami látszik az egyenruhán stb. – jól működő hatékony szervezetek voltak a testőrségek, amelyek kitűnő módon ellátták a díszelgésorientált alapfeladataikat. Bizton állítható, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia katona fiataljainak színe virágának képviselői teljesítettek szolgálatot a császári és a királyi testőrségeknél. A testőrségek egyben rendszeresen együttműködtek a két társország rendvédelmi testületeivel. Másként el sem tudták volna látni alapfeladatukat az uralkodó és közvetlen környezete védelmét. A Magyar Királyságban az államfő utazásainak biztosítási teendőiben a teljes magyar rendvédelmi vertikum részt vett a testőrségekkel kezdődően az állami és önkormányzati rendvédelmi testületeken keresztül a rendvédelmi társadalmi segítőivel bezárólag. Méltán állítható, hogy az államfő magyarországi utazásai során a testőrségek tevékenysége által összmonarchiai cél – az uralkodó biztonságának szavatolása – érdekében hatékonyan működtek együtt a testőrségek a többi magyar rendvédelmi testülettel és társadalmi segítőikkel.

Jegyzetek:

¹ GERŐ: 26. p.

² MANHERCZ: Ferenc József 1852-es utazása Magyarországon. A Bach rendszer szentesítése.

³ Eadem: *Ferenc József 1857-es utazása Magyarországon*.

⁴ Ferenc József 1869-ben elhunyt testvére, Károly Lajos harmadik felesége.

⁵ Haus-, Hof- Staatsarchiv Wien, Neue Ceremonialakten, Rub. XV., Bd. 404. 1892.

⁶ 1867/XII. tc.

⁷ GALÁNTAI: 89–91. p.

⁸ V. ö. 6. jegyzettel, 7. §.

⁹ GALÁNTAI: op. cit. 118–120. p.

¹⁰ Loc. cit. 91–94. p.

¹¹ PARÁDI József: *A magyar rendvédelem története*. 72–73. és 92–93. p.

¹² Loc. cit.

¹³ BANGHA

¹⁴ PARÁDI József: *A dualista Magyarország belügyi szervei*.

¹⁵ PARÁDI József: *A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok kapcsolata*.

¹⁶ RONCSIK

¹⁷ 1871/XXXIX. tc.

¹⁸ SCHMIDT

¹⁹ 1871/XL. tc.

²⁰ 1879/XXXI. tc.

²¹ LESENYI

²² 1888/XXXI. tc.

²³ HENCZ

²⁴ 1907/XLIX. tc.

²⁵ CSERMENDY – HORVÁTH

²⁶ PARÁDI Ákos

²⁷ Loc. cit.

²⁸ PARÁDI József: *A dualizmus közrendvédelmi szervezeteinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai*.

²⁹ 1899/1900. HM. r.

³⁰ PARÁDI József: *A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867-1945*.

³¹ V. ö. 29. sz. jegyzettel.

³² Loc. cit.

³³ Loc. cit.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK és KISMONOGRÁFIÁK

BANGHA	— BANGHA Ernő: <i>A Magyar Királyi Testőrség 1920-1941</i> . Budapest, 1990, Európa.
CSERMENDY – HORVÁTH	— CSERMENDY László – HORVÁTH Ferenc: <i>125 éves a magyar közlekedési hatóság 1868-1993</i> . Budapest, 1993, Közlekedési Dokumentációs Rt.
GALÁNTAI	— GALÁNTAI József: <i>A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918</i> . Budapest, 1985, Kossuth.
GERŐ	— GERŐ András: <i>Ferenc József a magyarok királya</i> . Budapest, 1988, Novotrade.

- HENCZ — HENCZ Lajos: *A posta és távbeszélő története*. Budapest, 1931, Merkantil.
- LESENYI — LESENYI Ferenc: *A magyar erdőgazdaság története és mai helyzete*. S. 1., 1936, s. n.
- PARÁDI József: *A magyar rendvédelem története*. — PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris.
- RONCSIK — Roncsik Jenő: *A Magyar Országos Tűzoltó Szövetség hatvanéves története 1870-1930*. Debrecen, 1935, Városi Nyomda.
- SCHMIDT — SCHMIDT Elek: *A vízszabályozás fejlődése és jelen állása Magyarországon*. Budapest, 1929, Egyetem Nyomda.
- TANULMÁNYOK**
- MANHERCZ: Ferenc József 1857-es utazása Magyarországon. A Bach rendszer szentesítése. — MANHERCZ Orsolya: Ferenc József 1857-es utazása Magyarországon. A Bach rendszer szentesítése. In GERGELY Jenő (szerk.): *Tanulmányok*. Budapest, 2007, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsész-tudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Történeti Program. 43–57. p.
- PARÁDI Ákos — PARÁDI Ákos: A magyar Rendvédelem civil szerveződései 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, XV. évf. (2008) 18. sz. 63–86. p. A tanulmány korábbi változata 2004. október 13-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Karhatalmi feladatok a bűnmegelőzés és a békefenntartás szolgálatában Európában a XIX-XX- században.*” című XVIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A dualista Magyarország belügyi szervei. — PARÁDI József: A dualista Magyarország belügyi szervei. *Belügyi Szemle*, XXIV. évf. (1986) 4. sz. 45–50. p.
- PARÁDI József: A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok kapcsolata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, I. évf. (1991) 1. sz. 30–37. p. A tanulmány korábbi változata 1990. április 24-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A magyar rendvédelmi testületek és az önkormányzati szervezetek kapcsolata 1848-1945.*” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A dualizmus közrendvédelmi szervezeteinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. — PARÁDI József: A dualizmus közrendvédelmi szervezeteinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, III. évf. (1992) 3. sz. 21-28. p. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Tradicció és korszerűség.*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI József: A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867-1945. — PARÁDI József: A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, XV. évf. (2008) 17. sz. 65-68. p. A tanulmány korábbi változata 2003. november 11-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A rendvédelem humán viszonyai.*” című XVII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- KÉZIRAT**
- MANHERCZ: *Ferenc József 1852-es utazása Magyarországon*. — MANHERCZ Orsolya: *Ferenc József 1852-es utazása Magyarországon*. Szakdolgozat (ELTE-BTK). Kézirat, történelem szak, Budapest, 2005.
- TÖRVÉNYEK**
- 1867/XII. tc. — 1867/XII. tc. a magyar korona országai és az Ö Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.
- 1871/XXXIX. tc. — 1871/XXXIX. tc. a vízszabályozási társulatokról.
- 1871/XL. tc. — 1871/XL. tc. a gátrendőrségről
- 1879/XXXI. tc. — 1879/XXXI. tc. az erdőtörvény.
- 1888/XXXI. tc. — 1888/XXXI. tc. a távírda, a távbeszélő és egyéb villamos berendezésekről.
- 1907/XLIX. tc. — 1907/XLIX. tc. a vasúti szolgálati rendtartásról.
- RENDELETEK**
- 1899/1900. HM. r. — 1899/1900. HM. r. szervei határozványok a császári és királyi testőrsegek számára.